

روش تحقیق

مطالعه موردی

روش تحقیق مطالعه موردی

بیل گیلهم

Bill Gillham

مونا بوذی

همایون پاشا صفوی

انتشارات
سیاهرود

سرشناسه: گیلهام، بیل

Gillham, Bill

عنوان و نام پدیدآور: روش تحقیق مطالعه موردی

مشخصات نشر: تهران: انتشارات سیاهرود، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۱۰۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۱۷-۲۱-۲

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبای مختصر

یادداشت: فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی:

<http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است

یادداشت: عنوان اصلی Gase Study Research Methods

یادداشت: واژه نامه.

شناسه افزوده: صفوی، همایون پاشا، ۱۳۶۰ - ، مترجم

شناسه افزوده: بوذری، مونا، ۱۳۵۹ - ، مترجم

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۷۹۷۷۹۵

انتشارات
سیاهرود

مدیر اجرایی: رحمان تقوی ساروکلائی.

صفحه‌آرایی و گرافیک: زلیخا موحدزاده

طراح جلد: ابوالفضل زندیه.

لیتوگرافی و چاپ: دیرین نگار.

قطع: رقعی.

قیمت: ۶۵۰۰ تومان

مؤلف: بیل گیلهام

مترجمان: مونا بوذری

همایون پاشا صفوی

ویراستار: سجاد بدری.

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه.

نوبت چاپ: اول

تاریخ نشر: ۱۳۹۴.

نشانی: تهران، میدان انقلاب، ابتدای کارگر جنوبی، کوچه رشتچی،

پلاک ۷، واحد ۸

ارتباط با ما: ۰۶۶۹۰۶۷۸۶ / ۰۶۶۹۰۶۷۴۹

آدرس سایت: siahroutpub.ir

ایمیل: siahrout@gmail.com

فهرست مطالب

پیشگفتار	۶
بخش اول: مطالعه موردی؛ اصول بنیادی	۷
بخش دوم: مطالعه موردی؛ بُعد کیفی	۱۵
بخش سوم: نخست‌های تحقیق	۲۱
بخش چهارم: شواهد؛ نکته اولیه	۲۵
بخش پنجم: شواهد و هدف	۳۱
بخش ششم: منابع نوشتاری و الکترونیکی	۴۱
بخش هفتم: مشاهدات؛ شنیداری و دیداری	۴۹
بخش هشتم: مصاحبه	۶۱
بخش نهم: اطلاعات کمی در مطالعه موردی	۷۹
بخش دهم: ساخته فیزیکی	۸۷
بخش یازدهم: گزارش تحقیق؛ تحلیل و ارائه یافته ها	۹۱
بخش دوازدهم: اهمیت مطالعه موردی	۹۹

پیشگفتار

در این کتاب سعی بر آن است تا در مقیاس کوچک اطلاعاتی جامع دربارهٔ روش تحقیق در اختیار خوانندگان قرار گیرد. برای رسیدن به این هدف، خوانندگان نیازی به داشتن اطلاعات ویژه‌ای در مورد روش تحقیق ندارند. این کتاب مناسب پژوهشگرانی است که یا در مقاطع بالای تحصیلی مشغول به فعالیت‌اند و یا به دنبال کسب اطلاعاتی از یک موضوع خاص در تحقیق خود هستند.

در پانزده سال اخیر، تغییراتی اساسی در شیوهٔ انجام تحقیقات علمی صورت گرفته است. در این نوشته سعی شده تا با زبانی ساده، آموزش‌های لازم برای یک تحقیق در شاخهٔ علوم انسانی به مخاطبان ارائه شود.

روش‌های متداول سنتی برای تحقیق در حوزهٔ رفتارهای اجتماعی در یک جامعه کارآمد نبوده‌اند؛ ولی این بدان معنا نیست که انجام مطالعات در این حوزه فاقد اعتبار است.

کتاب حاضر سعی دارد تصویری واقعی از شیوهٔ انجام یک تحقیق در اختیار خواننده قرار دهد.

بیل گیلهام

بخش اول

مطالعه موردی: اصول بنیادی

مطالعه موردی چیست؟

بدون شک در ابتدا این سؤال باید مطرح شود که منظور از 'مورد' چیست. واژه مورد همانند واژگانی چون 'هوش' و 'اختلالات عصبی' کاربرد فراگیری دارد. اما آیا معنی آن را می‌دانیم؟ تصور می‌کنیم که درک درستی از معنای این کلمه داریم اما به سختی می‌توانیم آن را تعریف کنیم. برای نمونه:

- بخشی از فعالیت انسان‌ها در زندگی؛
- تنها در بافت خاصی قابل فهم و درک می‌باشد؛
- مخصوص حال و همین مکان است؛
- با بافت خود ادغام می‌شود و به همین دلیل به سختی می‌توان محدوده مشخصی برای آن قائل شد.

یک 'مورد' می‌تواند دربارهٔ یک فرد یا یک گروه (یک خانواده، کلاس، دفتر، نگهبان بیمارستان)؛ یک سازمان (مدرسه، مهد کودک، کارخانه) و یا جامعه در مقیاس بزرگ (شهر، صنعت، حرفه) باشد. تمامی این موارد به صورت جداگانه هستند، اما یک محقق می‌تواند چند مورد جداگانه را همزمان مورد مطالعه قرار دهد (همانند تعدادی از والدین، چند مدرسه و یا حتی دو شغل کاملاً متفاوت). هدف تحقیق نقش تعیین کننده‌ای در انتخاب یکی از موارد دارد. در مطالعه موردی سعی می‌شود تا به یکی از موارد ذکر شده پرداخته شود و محقق می‌کوشد تا در مجموعه‌ای از مستندات

موجود، به دنبال پاسخ باشد. این مستندات باید به صورت انتزاعی استخراج شود تا بتوانیم بهترین پاسخ ممکن را برای پرسش‌های پژوهش بیابیم. در یک تحقیق هیچ منبعی به خودی خود کافی و یا معتبر نیست. هر کدام از منابع محاسن و معایب خاص خود را دارند؛ این نکته ویژگی برجسته‌ای در انواع تحقیق موردی به حساب می‌آید. یکی دیگر از مسائل مهم این است که محقق نمی‌تواند صرفاً به پیشینه مطالعات تحقیق خود مطمئن باشد. تازمانی که اطلاعات و داده‌های تحقیق به درستی به دست نیامده باشند و به درک درستی از بافت تحقیق نرسیده باشیم، نمی‌توانیم نظریه‌های مناسبی مطرح کنیم.

مبانی پژوهش

برای رسیدن به درک بهتری از انجام یک تحقیق، لازم است برخی اصول اساسی و زیربنایی تحقیق را به صورت کلی‌تر و مطالعه موردی را به صورت جزئی‌تر مورد بررسی و توجه قرار دهیم. در سال‌های اخیر بحث مطالعه موردی به تنهایی مورد کنکاش قرار گرفته و دیگر به عنوان بخشی از فلسفه علوم طبیعی تجربه‌گرایان تلقی نمی‌شود. تجربه‌گرایان معتقدند که علم تنها می‌تواند مسائل ملموس و قابل مشاهده را بررسی کند. اما تجربه‌گرایان قادر به تحلیل رفتارهای انسان نیستند و تنها با اصول طبیعت‌گرایان می‌توانیم به مطالعه و بررسی رفتارهای انسان پردازیم.

هدف اصلی هر تحقیق چه در زمینه تاریخ، چه پزشکی، چه فیزیک خلق اطلاعات جدید است. شواهد و مدارک در ابتدا به صورت اطلاعات خام در اختیار محقق قرار می‌گیرد و به مرور زمان برای وی معنی‌دار می‌شود.

شواهد به دو صورت کلی مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ نخست برای ارجاع به یافته‌های تحقیق. این یافته‌ها را از پیش محققان دیگری به اثبات رسانده‌اند. قابل ذکر است که بیشتر مردم شواهد تحقیق را همان شواهد علمی می‌دانند. کاربرد دیگر 'شواهد' در علوم قضایی است؛ این گونه شواهد به عنوان مدارکی مورد استفاده قرار می‌گیرند که به کمک آن‌ها می‌توان صحت یا عدم صحت موضوعی را بررسی کرد. این گونه شواهد در قوانین مدنی و جزائی هم نقش ویژه‌ای دارند.

میان این دو دسته از مشاهدات تفاوت اساسی وجود دارد. در بحث علوم، این شواهد تولید می‌شوند. یعنی شواهد به دست آمده، نتیجه تحقیقات محقق است. در حالی که در

بحث قضا، شواهد از قبل در صحنه وجود داشته و تنها نیاز به کشف آن‌ها است. معمولاً استناد به این مدارک، از طریق بحث و جدل منطقی میان قضات و دانش‌آموختگان علم قضا صورت می‌گیرد. در علوم قضایی، پرسش‌های مطرح شده رکن اساسی را ایفا می‌کنند. چنانچه پرسش‌های مطرح شده نادرست و یا نحوه پرسش و پاسخ، حالت تهاجمی داشته باشد، شواهد به دست آمده فاقد اعتبار بوده و با استفاده از آن‌ها نمی‌توان نتیجه‌گیری کرد.

گروه نخست در ارتباط با علوم طبیعی است. وقتی از علوم طبیعی سخن می‌گوییم، توجه اصلی ما به جنبه مادی جهان پیرامون مان، یعنی همان علم فیزیک و شیمی است. فیزیک، علم بررسی حرکت و تعامل مواد است و شیمی به بررسی ذات مواد می‌پردازد. تعامل این دو علم، باعث به وجود آمدن شواهد، نظریات و قوانین جهان شمول می‌شود. عناصر و فعالیت آن‌ها دانشمندان را قادر می‌سازد تا به بررسی محیط پیرامون بپردازند. محققان این علوم با دستکاری در ساختار عناصر، می‌توانند نتایج مورد نظر خود را تا حدودی به دست آورند. برای مثال، دانشمندان دریافته‌اند که با دستکاری دما، می‌توانند به ایجاد جنبش ملکولی در فلزات ایجاد کنند. در چنین تحقیقاتی، محققان قادرند هر گونه تغییری در ساختار مواد به وجود آورند. در حالی که در بررسی و مطالعه انسان‌ها محدودیت‌های زیادی وجود دارد و هر گونه تغییر یا دستکاری در شرایط، باعث تغییر رفتار انسان می‌شود.

برای مثال، دانشمندان علوم پزشکی را در نظر بگیرید که به بررسی بالینی تأثیر یک داروی جدید می‌پردازند. گاهی آن‌ها مجبور به استفاده از دارونما می‌شوند. چنانچه بیماران باور داشته باشند که دارویی جدید به آن‌ها تجویز شده است علائم بیماری آن‌ها بهبود می‌یابد، اما ممکن است استفاده از آن دارو در بهبودی آن‌ها تأثیری نداشته باشد. در چنین شرایطی یکی از مشکلاتی که دانشمندان علوم پزشکی با آن دست و پنجه نرم می‌کنند این است که شخص تحت درمان، اطلاعی از این که دارو مصرف کرده و یا دارونما ندارد. از طرف دیگر مسئولینی که نظارتی بر میزان مصرف این داروها دارند نیز نمی‌دانند که برای بیمار دارو تجویز شده یا دارونما. در چنین مواردی بزرگ‌ترین مشکل این است که در نهایت زمانی که دانشمندان به بررسی شرایط و علائم بهبودی در این گونه بیماران می‌پردازند، نمی‌توانند تشخیص دهند چه افرادی دارو مصرف کرده‌اند و چه افرادی دارونما.

نمونه ذکر شده مثال روشنی از رابطه علت و معلول است. در نهایت می توان به این نکته اشاره کرد که تمامی فعالیت هایی که طی فرآیند آزمایش صورت می گیرد، به درک بهتر محقق از موضوع اصلی کمک می کند و روی نتیجه کلی تأثیر می گذارد. آزمایش ها زمانی کارآمدند که روی ماهیت تحقیق خللی ایجاد نکنند.

مشکل دیگری که محققان برای دستیابی به پاسخی مناسب در ارتباط با پرسش های تحقیق، با آن روبه رو می شوند این است که می باید تمامی مراحل کار خود را زیر نظر بگیرند تا بتوانند کنترل لازم را روی امور تحقیقاتی داشته باشند. تا چند سال اخیر پژوهش و تحقیق روی حافظه نیز از این قبیل آزمایش ها بوده است. در یک سری از آزمایش هایی که روی چگونگی کارکرد حافظه انسان صورت گرفت، از متقاضیان خواسته شد تا تعدادی کلمه و عدد را حفظ کنند و دوباره به یاد بیاورند. یافته های این تحقیق نشان داد که حافظه انسان قادر است به طور متوسط هفت واحد اطلاعاتی را ذخیره کند این آزمایش ها در محیط آزمایشگاهی انجام گرفت. این در حالی است که انسان ها به محیط پیرامون خود بسیار وابسته اند و در محیط واقعی نسبت به آنچه در آزمایشگاه رخ می دهد رفتار کاملاً متفاوتی از خود نشان می دهند. برای مثال، یک محقق آمریکایی فعالیت حافظه کوتاه مدت تعدادی پیش خدمت را بررسی کرد. یافته های تحقیق وی نشان داد که این پیش خدمت ها که سریع هم کار می کنند به راحتی می توانند در آن واحد تا چهل سفارش را به یاد آورند. این حافظه ای است که در بافت [کاری] در پیوند با عناصر دیگر عمل می کند و از این روی به یادآوری کمک می کند.

نتیجه این آزمایش، تأکیدی بر تفاوت چگونگی رفتار انسان در محیط واقعی و در آزمایشگاه هاست.

در پانزده سال اخیر، رشد چشم گیری در زمینه روان شناسی زیست محیطی^۱ صورت گرفته است. این رشته به مطالعه تعامل انسان در محیط پیرامون خود می پردازد. این پیشرفت باعث شده که مطالعات موردی غیر غربی اهمیت ویژه ای پیدا کنند. این رشته دربرگیرنده بسیاری از اصولی است که در کتاب حاضر به آن پرداخته شد.

مطالب و نکات ذکر شده، تحقیقات آزمایشگاهی را بی اعتبار نمی کند بلکه سعی دارد تعادلی میان آن ها برقرار کند. محققان نوپا به بررسی علمی پدیده ها بسیار تأکید

دارند. هر چند که این نوع تحقیقات باعث دستیابی به اطلاعات موثق می‌شوند؛ ولی با این حال این اطلاعات ممکن است موجب دور شدن محقق از مسیر اصلی خود شود.

تحقیق شبه قضایی یا طبیعت گرا

محققان بر این باورند که هم سبک و سیاق علوم طبیعی و هم تحقیق به روش طبیعت گرا، روش‌های مطالعاتی معتبری به حساب می‌آیند. این دوروش، شرایطی برای محقق فراهم می‌کنند که برای حل موضوع مورد مطالعه کاملاً مناسب‌اند، اما سؤال اصلی این است روشی که برای بررسی یک پدیده کاربرد دارد، تا چه اندازه کارآمد نیز هست. به عبارت دیگر، آیا روش به کار گرفته شده به محقق کمک می‌کند تا به نتیجه لازم دست پیدا کند یا خیر؟

نکته اساسی این جاست که روش‌های علمی تجربی، به دلیل پیچیدگی خاص خود برای انجام تحقیق در بسیاری از موارد قابل استفاده و اجرایی نیستند. در برخی موارد نیز، این روش‌ها منحصراً مربوط به پدیده‌های دنیای واقعی تعلق هستند. این ویژگی خاص، از نکات کلیدی به حساب می‌آید. در بررسی و تحقیق در زمینه علوم طبیعی هدف کلیت دادن به یافته‌ها است تا بتوان یک فرضیه یا نظریه را مطرح کرد. این در حالی است که تعمیم دادن و کلیت بخشیدن به رفتار انسان به دلیل وابستگی عوامل فردی و گروهی غالباً غیرممکن است. برای مثال، هر مدرسه به دلیل قوانین خاص خود، با مدرسه دیگر کاملاً متفاوت بوده و از شرایط خاص خود برخوردار است.

به دلیل عدم آگاهی از میزان خاص بودن و یا منحصربه‌فرد بودن هر موضوع، تفاوت اساسی میان رفتارها و نوع نگرش یک محقق طبیعت گرا و یک محقق تجربه گرا وجود دارد. در سبک و سیاق علوم طبیعی، محقق، نخست به بررسی پیشینه مطالعات^۱ می‌پردازد و سپس، حجم اطلاعات و نظریات را در مورد آن موضوع خاص بررسی می‌کند. چنانچه محقق متوجه شود که در ارتباط با موضوع تحقیق اطلاعات و داده‌های کافی وجود ندارد، نظریات موجود نیاز به بررسی مجدد دارند و یا در صحت و سقم آن‌ها تردیدی وجود دارد؛ برای دستیابی به اطلاعات جدید و یا تأیید نظریات موجود باید از روش تجربه گرایی استفاده کند. به این روش، روش قیاسی^۲ می‌گویند. در روش قیاسی شیوه عملکرد محقق از پیش تعیین شده است.

1- Literature

2- deductive

اما یک محقق طبیعت گرانی نمی تواند از روش یاد شده استفاده کند زیرا ممکن است پیشینه مطالعات، اطلاعات لازم و کافی را در مورد موضوع تحقیق در اختیار محقق قرار ندهد. در نتیجه این وظیفه محقق است که اطلاعات کافی درباره تمامی آن چه از پیش انجام شده را جمع آوری کند. حتی ممکن است محقق از ارتباط قطعی میان موضوع تحقیق و اطلاعات به دست آمده مطمئن نباشد. در مرحله نخست، محقق می باید بافت مورد نظر، ابزار تحقیق و موضوعات اجتماعی که در طول تحقیق ممکن است با آنها روبه رو شود را بررسی کند. در این حالت ممکن است موضوعاتی در تحقیق به وجود بیایند که از پیش، تعیین نشده باشند. این امر یکی از شرایط روش استقرایی^۱ است. در این روش، بررسی اطلاعات و داده های تحقیق باعث پیدایش نظریه ای جدید می شود. اساسی ترین تفاوت در نگرش یک محقق طبیعت گرا، در ارتباط و رویارویی با مسائل ذهنی^۲ می باشد که باعث پیدایش مفهوم پدیدارشناسی^۳ شده است. ولی این موضوع به منزله نادیده گرفتن مسائل عینی^۴ نیست، بلکه محقق سعی دارد بیشتر به دنبال عوامل کمی^۵ و موضوعاتی و رای شواهد عینی باشد. برای نمونه می توان به سؤال اساسی 'مردم چگونه در یک محیط همدیگر را درک می کنند' پرداخت. این امر بدان معنا تعبیر نمی شود که محقق نتایج را نادیده می گیرد، بلکه او در پی یافتن دلایل زیربنایی است که نقش تعیین کننده ای در احساسات، درک و تجربیات انسان ها دارند. اهمیت دادن به روند این پدیده سرانجام نتایجی به همراه دارد که نکته کلیدی و اساسی تحقیق است. یک محقق طبیعت گرا، خود را به عنوان بخش مهمی از تحقیق به حساب می آورد که به عنوان یک ناظر در پی یافتن حقایق تحقیق است. در تحقیق نمی توان بی طرف بود، زیرا تحقیق دارای بعد پویایی است که بر افراد تأثیر می گذارد. محقق، فردی است که پرسش هایی مطرح می کند، روش ها را واضح و مشخص می کند و به دنبال جمع آوری اطلاعات می رود. تشخیص این نکات بخش مهمی در انجام یک تحقیق خوب و کارآمد است و نادیده گرفتن آنها باعث بروز مشکلاتی در شیوه انجام تحقیق می شود.

در این بخش به نکات اساسی و کلیدی اشاره شد که فهم همه آنها کار آسانی

1- Inductive

2- Subjectivity

3-phenomenological Meaning

4- Objective

5- Qualitative

نیست. در ادامه، در جدول زیر به خلاصه مطالب و تفاوت اساسی میان این دو روش می‌پردازیم.

علوم شبه طبیعی /	شبه قضایی /
تجربه گرا	طبیعت گرا
تأکید روی:	تأکید روی:
• روش های تجربی • نظریه پردازی قیاسی؛ آزمون فرضیه ها • طرح تحقیق از پیش تعیین شده • عینیت گرایی • جداشدنی • استفاده از داده های کمی به منظور تعیین • اهمیت نتایج حاصل شده • اهمیت یا عدم اهمیت نتایج • نمایش تغییرات حاصل شده • کشف و جستجوی اطلاعات تعمیم پذیر • تفکیک عناصر رفتاری تحقیق • شواهد سازی	• روش های غیر تجربی • نظریه پردازی استنتاجی؛ جستجوی فرضیه ها • طرح تحقیق جدید و از پیش تعیین نشده • ذهنیت گرا • جدانشدنی • استفاده از داده های کیفی به منظور • معنا دادن به نتایج • اهمیت به فرآیند تولید نتایج • اهمیت به تغییرات در طول تحقیق • عدم امکان تعمیم پذیری اطلاعات به • علت منحصر بودن بافت • اهمیت بافت در شکل گیری رفتار • تلاش برای جستجوی شواهد در بافت
	خاص

تفاوت در دو روش فوق بسیار نامحسوس و در بسیاری از موارد تمایز میان آن‌ها دشوار است. در فصل بعد با جزئیات بیشتری به نقاط اشتراک و تفاوت این دو دیدگاه پرداخته می‌شود.